

VIGMANTAS BUTKUS

Apie siužetų klajones stiklo karoliukų žaidimo ritmu

Silvestras Gaižiūnas, *Klajojantys siužetai baltų literatūrose. Mitai. Legendos. Literatūriniai tipai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, 287 p., ISBN 978-609-425-012-5

Labai drąsiu pavadinčiau žingsnį vienu užsimojimu, t. y. viena monografija, pamėginti aprėpti klajojančius siužetus, personažus (mitologinius, legendinius, literatūrinius) net dviejose nacionalinėse literatūrose. Ypač tokiu atveju, kai nėra apsibrėžiamos nei chronologinės, nei žanrinės, nei „srovinės“ tų nacionalinių literatūrų ribos, nelabai paisoma, kartais tai nutylint, o kartais apie tai užsimenant, kūrinių vertės kriterijaus, dažnai peržengiant baltiškos literatūrinės erdvės ribas ar pereinant nuo literatūros prie literatūros kritikos, kultūrologijos (Konstantinas Raudivė, Zenta Maurinia), filosofijos (Friedrichas Nietzsche, Albert'as Camus, Antanas Maceina), muzikos (Richardas Wagneris). Net žinant, kad knygos autorius Silvestras Gaižiūnas prie šios monografijos ne vienerius metus artėjo labai palaipsniui ir nuosekliai, kad ją, kaip įvade pats prisipažįsta (p. 7), daugiausia rengė kaip ankstesnės savo studijos *Baltų Faustas ir Europos literatūra* (2002) tęsinį ir plėtinį, vis viena stebina recenzuojamos knygos akipločiai. Pirmame skyriuje pradėjus nuo populiarių antikos mitų (Prometėjo, Odisėjo, Orfėjo, Ikaro ir kt.) sąsajų su baltų, ir ne tik baltų, literatūromis, antrajame tokios sąsajos žvalgomos su legendiniais viduramžių personažais (Don Žuanas, Ahasferas, Golemas ir kt.), trečiajam, paskutiniam, paliekant vadinamųjų „literatūrinių tipų“ (Hamletas, Don Kichotas, Manfredas ir kt.) baltiškos literatūrinės sklaidos žvalgymus, neišleidžiant iš akių ir kitų literatūrų, kultūrų.

Kai toks platus, atrodo, sunkiai aprėpiamas objektas, monografijos skaitytojui iš karto kyla daug išankstinių klausimų: dėl medžiagos atrankos, sisteminimo, klasifikavimo, žiūros aspektų pasirinkimo, proporcijų paskirstymo, metodologijos ir t. t. Apsistokime ties pastarąja klausdami: komparatyvistika? intertekstualumo teorija? regioninės literatūros studijos? literatūrinė baltistika? Iš karto

pasakysiu, kad Gaižiūnas nėra iš tų autorių, kuris savo knygoje ilgesniam laikui sustotų ties metodologinių, teorinių riboženklų nustatymu ir dosniai dalintųsi to nustatymo taisyklėmis ar, tuo labiau, pradėtų svarstyti tų taisyklių legitimumo klausimus. Pavadinčiau jį „literatūrologu praktiku“ pačia geriausia tos frazės prasme, mano manymu, savaime suprantamu dalyku laikančiu tai, kas dabar lyg ir nebe visiems literatūrologams yra savaime suprantama: *neginčytina literatūros pirmenybė prieš metodologiją(-as)*. Ir literatūrinė baltistika, kaip viena iš regioninės literatūrologijos, dar plačiau – komparatyvistikos – atmainų, kaip galima spręsti iš knygos, Gaižiūnui irgi nekelia jokių klausimų, panašių į tą, kurį yra išsakęs Endre Bojtáras: ar egzistuoja regioninė literatūros istorija? Tai jau minėjau recenzuodamas Gaižiūno monografiją apie baltišką Faustą, sakydamas, kad jis tiesiog tokią, regioninę, istoriją rašo.

Vis dėlto jeigu neatlyžtume ir primygtinai ieškotume, koks gi yra, išsakytas ar neišsakytas, knygos metodologinis pagrindas, gali būti, kad pastebėtume tokį labai netikėtą reiškinį, kad šis pagrindas natūraliau išauga ne iš teorinių darbų, ne iš juose išgryninamų modelių (tiesa, ir iš jų, žr.: p. 21–22), bet – iš literatūros tekstų. Atkreipsiu dėmesį, kad ir monografijos pradžioje, ir „Pabaigos žodyje“ pirmasis paminėtas (pacituotas, parafrazuotas, referuotas) kūrinys, kuris lyg ir „įveda“ į knygą, ir ją apibendrina, yra Hermanno Hesse's *Stiklo karoliukų žaidimas*, tokį žaidimą laikant „universalia kultūros ženklų sistema“; tiesiančia tiltus „tarp tautų ir literatūrų“ (p. 275). Kitoje vietoje rašoma: „ypač įsimintinas Unamuno požiūris į Don Kichotą: „Jis [*Don Kichotas*] paliko ištisą metodą, ištisą epistemologiją, ištisą estetiką, ištisą logiką, ištisą etiką, svarbiausia ištisą religiją [...]“ (p. 19). Romanai, kitų žanrų kūriniai Gaižiūno dažnai pateikiami ne vien tik kaip pasaulio modeliai, kaip įprasta traktuoti grožinius tekstus, bet kaip tyrimo – literatūros, kultūros – *metodai*, ir kalbant ne tik metaforiškai¹.

Pasidalindamas kai kuriais savo apmąstymais, pasakysiu, jog Jorge Luiso Borgeso „Babelio bibliotekoje“ galima išskaityti kondensuotai ir konceptualiai surašytą kone visą intertekstualumo teoriją, Borgeso pradėtą gerokai anksčiau nei atsirado griežta mokslinė metodologinė jos antrininkė. Kitas pavyzdys: Hesse straipsnyje „Menininkas ir psichoanalizė“ rašo, jog tai, ką psichoanalizė „pažino ir suformulavo moksliai, poetai visada žinojo“, jog kai kurie praeities rašytojai

1 Šiuo požiūriu labai iškalbingas vieno Indrės Žekevičiūtės straipsnio pavadinimas, į kurį „lygiuojau“ ir šios recenzijos antraštę: „Lyginamosios literatūros metodas, arba žaidimas stiklo karoliukais“ (*Darbai ir dienos*, Nr. 8 (17), 1999, p. 47–52).

buvo labai priartėję prie psichoanalizės mokslo „esminių tezių“, o Dostojevskis „jau buvo įvaldęs tam tikrą šios rūšies psichologijos [psichoanalizės – VB] praktiką ir techniką“².

Taip „mitų, legendų ir literatūrinių tipų suartinimo poetiką“ (p. 13), kurią aš, gal kiek konjunktūriškai, vadinčiau tam tikro porūšio *intertekstualumo poetika*, knygos autorius iš pat sykio imasi grįsti ne kokiais nors literatūrologiniais postulatais, bet paveikiais literatūriniais pavyzdžiais iš Thomo Stearnso Elioto *Bevaisės žemės*, Jameso Joyce'o *Uliso*, Eduardo Mieželaičio *Iliuzijos*, Janio Poruko *Perlų žvejo* ir kt. Taip atsitinka ir su tautų, kultūrų, literatūrų suartinimo *poetika*, ieškant tam tikrų bendrų archetipinių prasmų, išreikštų visuotinai žinomais siužetais, tipais, ir apžvelgiant, kaip tos prasmės varijuojamos lietuvių, latvių, kitų tautų rašytojų kūrinuose. Ir sykiu ta apžvalginė analizė „žaidžiant“ tam tikrą „stiklo karoliukų žaidimą“, bendrą, kaip mėgina mus įtikinti knygos autorius, ir baltų literatūroms, ir Europos kultūrai, išskylantį „kaip universali kultūros ženklų sistema“ (p. 275) – kaip tiltų tarp kultūrų ir literatūrų tiesimo darbas.

Taigi manyčiau, kad kliovimasis, pasitikėjimas pačia literatūra, jos autonomiškumo ir sau pakankamumo iškėlimas yra viena svarbiausių metodologinių, ir ne tik metodologinių, monografijos savybių. Pati savaime ši savybė nėra nei gera, nei bloga. Blogiau, kad ja kiek papiktnaudžiaujama. Ypač kai kuriuose kituose knygos lygmenyse. Pavyzdžiui, stilistiniame, kai konceptualiai svarbūs sakiniai-teiginiai tarytum literatūriniai(-iški) segmentai baigiami daugtaškiais (p. 13, 81, 145 ir t. t.), šauktukais (pvz., sakinyš baigiamas net trimis šauktukais, p. 51), kai atsiranda daug metaforinių ar metaforizuotų įvardijimų tose vietose, kur reikėtų griežtesnės, apibrėžtesnės terminijos. Pastarieji įvardijimai galbūt iš dalies nusižiūrėti iš knygoje kelis kartus minimo Salvadore's de Madariagos, kuris Don Žuaną, Faustą, Hamletą ir Don Kichotą, pasak monografijos autoriaus, vadina „didžiaisias dvasios europiečiais“ (p. 22). Vis dėlto panašių metaforiškai „aptakių“ apibūdinimų knygoje šiek tiek per daug: įvairūs personažai, pridėdant kokį poetišką epitetą („didysis“, „amžinasis“, „giminingas“ ir pan.) ar nepridedant, vadinami „ainiais“, „giminaičiais“, „broliais“, „sielomis“ ir pan.

Gerokai kritiškiau apie didelį pasitikėjimą vien literatūros tekstais reikėtų kalbėti, kai vietoj laukiamų apibendrinamųjų analizių monografijos skaitytojas,

2 Hermanas Hesė, *Esė: Rinktinė*, iš vokiečių k. vertė Zigmantas Adrickas, Vilnius: Mintis, 1991, p. 140, 142.

mano manymu, pernelyg dažnai gauna tik didesnę ar mažesnę dozę literatūros kūrinių siužeto parafrazių (tegu ir tikslingai analitiškai orientuotų, inkrustuotų pagrindinėmis prasminėmis kūrinio charakteristikomis) – tarsi savaime pakankamų monografijos sudedamųjų dėmenų–fragmentų. Ir ne pastaruosius „tirdant“ analitinėje mintyje, bet analitinę mintį – juose. Kitaip tariant, kartais kyla įspūdis, kad monografijoje dominuoja, tiksliau, ją, jos skyrius, ypač poskyrius struktūruoja „siužetologinė“ logika, analitinei minčiai paliekant kompetentingo komentatoriaus, bet *tik* komentatoriaus vaidmenį. Tik ši logika paaiškina, bet nelabai pateisina kai kurias labai „koliažiškas“ monografijos vietas, kai perėjimai, „peršokimai“ nuo vieno kūrinio prie kito (chronologiškai ar poetiškai tolimo, estetiškai nelygiaverčio ir pan.) kaip nors kitaip nėra aiškiau motyvuojami. Pavyzdžiui, poskyrio apie Ikaro mitą pradžioje nuo Aspazijos eilėraščio „Vienintelis kelias“ tiesiog šokte peršokama prie Hermanio Margerio Majevskio „Ikaro“, nuo šio – prie Knuto Skujenieko eilėraščio „Kolegai Dedalui“, paskui – prie Juditos Vaičiūnaitės ciklo „Kreta“, po to – prie Henriko Nagio eilėraščio „Ikaras“, po kelių eilučių – prie Gintaro Patacko eilėraščio „Ikaras“, dar po kelių – prie proginio, sovietiškaideologizuoto Eduardo Mieželaičio eilėraščio „Ikaras“, paskui jau ilgėlesniam laikui – prie Jurgio Gliaudos romano *Ikaro sonata*. Ir visa ši skuba, blaškantis ir chronologiškai, ir estetiškai-aksiologiškai, ir žanriškai, ir t. t., – vos trijuose puslapiuose (p. 145–147).

Kita vertus, tai, ką surašiau ankstesnėje pastraipoje, kai kam gali pasirodyti esant stipriąja Gaižiūno knygos puse. Literatūrologinių monografių, kaip žinome, yra labai įvairių. Nenuoltume nuo tiesos, jeigu *Klajojančius siužetus baltų literatūrose* pavadintume *enciklopediška* monografija, monografija, turinčia daug literatūrinio (mitų, legendų, (arche)tipų) *žinyno* bruožų. Dabartinės lietuvių literatūrologijos kontekste tai retas ir jau vien todėl vertingas reiškinys. Autorius pateikia lyg savitą knygos turinyje išvardytų mitų, legendų, mitinių ir legendinių personažų interpretacijų lietuvių ir latvių literatūrose „registrą“.

Galima svarstyti, ar buvo pasirinkti tinkamiausi, reprezentatyviausi mitiniai, legendiniai siužetai, personažai, ar būtent jų, o ne kokių nors kitų pasirinkimas aktualiausias abiems baltų literatūroms. Galima svarstyti, ar į minėtą „registrą“ įtrauktini ir bendrame solidžiam kontekste aptartini menko kūrybinio pajėgumo autoriai bei jų kūriniai: pavyzdžiui, lietuvių Justo Pilyponio romanas *Amžinas žydas Kaune*, „antraeilium latvių rašytoju“ (p. 198) Gaižiūno tiesiogiai pavadintame Lapskalnų Andrėjo poema *Amžinas žydas*. Net specialiai neieškant,

galima pastebėti, kad į šį „registrą“ nepateko kai kurie to tikrai verti autoriai ir jų kūriniai: pavyzdžiui, Kazio Borutos eilėraštis „Pasaka apie Solveigą“, Aido Marčėno eilėraščiai „Poetas ir Apolonas“, „Sfinksas Vytukui V. L.“, Rolando Rastausko eilėraštis „Antikinis džiazas“, žymios latvių išėivijos poetės Veronikos Strelertės eilėraštis „Panas“, beje, daug kuo artimas monografijoje aptartiems Henriko Radausko ir Vytauto Mačernio Pano tematikos kūriniams. Galima nesunkiai spėti, kad minimasis „registras“; plečiantis pačioms literatūroms, neišvengiamai irgi plėsis, įvairės.

Galima dar daug ir įvairiai samprotauti, tačiau tai, kas monografijos autoriaus yra surinkta ir kaip yra aktualizuota, tikrai nusipelno gausių giriamųjų žodžių. Nauju, neįprastu ar ne visai įprastu rakursu, kuris nebūtinai turi (pa) tiktai recenzentui, perskaitytas ne vienas klasikinis lietuvių ir latvių literatūrų kūrinys. Paoponavus kai kuriems kitiems „lietuvių literatūros ryšį su mitologija“ tyrinėjusiems literatūrologams (Jolantai Kriūnienei, Vygandui Šiukščiu; p. 21), diplomatiškai pasakoma, kad „darbo autorius renkasi tokias mito transformacijų literatūroje atmainas, kurios lietuvių literatūros moksle nesulaukė pakankamai dėmesio“ (ten pat). Gal dėl to monografijoje sąmoningai iškelta nemažai baltų literatūrų istorijos „pasyve“ užsigulėjusių tekstų, kurie nebūtinai turėtų atrodyti išskeltini recenzentui.

Teisingu strateginiu sprendimu laikyčiau tai, kad monografija nėra pradama „nuo Adomo ir Ievos“, t. y. prieš pereinant prie literatūros apskritai ir prie baltų literatūros konkrečiai, nesimama aiškinti(s), tarkim, mito teorijų, etnologinių ar panašių legendos tyrimų metodologijų. Tiesa, užsimenama, kad yra aktualizuojamos Jameso George'o Frazerio *Aukso šaka*, Eleazaro Meletinskio *Mito poetika*, bet tik tiek. Daugiau dėmesio skiriama neomitologizmo, neomitologizavimo reiškiniams, siejant jų ištakas su Wagnerio ir Nietzsche's kūryba ir teigiant, kad dažnai vėlesnių epochų rašytojai remiasi ne tiek pirminiais mitologiniais ir legendiniais šaltiniais, kiek jau esamomis įsigalėjusiomis, garsiausiomis jų interpretacijomis. Tvirtinama, jog pirminius mitinius, legendinius šaltinius „užtemdo“ vėlesnės jų versijos, jos pasirodo besančios svarbesnės, populiarsnės, įtaigesnės ir paveikesnės. Tarkim, „Antanas Škėma *Baltoje drobulėje* sizifiškus savo herojaus veiksmus atvirai sieja“ pirmiausia ne su antikiniu Sizifo mitu, bet su Camus filosofija, su Camus pateikta egzistencialistine filosofine to mito versija (p. 18). Programinis tuo požiūriu yra šis monografijos fragmentas:

Faustas, Don Žuanas, Ahasferas, Odisejas, Tanhoizeris, Prometėjas ir daugelis kitų „amžinųjų personažų“ į XX a. literatūrą dažnai ateina ne iš pirminės legendos ar mito, o yra kaip nenutrūkstančio literatūros proceso, *kultūrų dialogo amžinos grandys*, kaip tam tikros kartos mitiniai ženklai, *kurių kilmė darosi nebeaktuali*. Tas pats mitas ar legenda, „perrašyti“ daugelį kartų, tampa lyg vieno nesibaigiančio kūrinio variacija. (p. 16; išskirta – VB)

Toji variacija neabejotinai ir būtų minėtasis „stiklo karoliukų žaidimas“; žaidžiamas visoje knygoje. Tačiau klausimas – žaidžiamas šiuolaikiškai madinga post-modernia kultūrinio „žaidimo dėl žaidimo“ prasme ar žaidžiamas rimtai – net nekyla. Mat nuo pat knygos pradžios kalbama apie literatūros siekius „įprasminti būties esmę, amžinas tiesas“; atpažinti „amžinybės ženklus“; anot Aspazijos, „kiekvienoje mažiausioje dulkelėje šalia viso, kas praeina“; rasti amžinybės sėklą ir ją „išlukštenti iš materijos branduolio“; o, anot Hesse's, kiekvienoje mito transformacijoje aptikti tiesų kelią „į pasaulio paslapties esmę“ (p. 7, 8, 9). Tokie siekiai ir bandymai hipertrofuoto reliatyvizmo atmosfera persmelktoje dabarties kultūroje paprastai būna rizikingi, galintys bet kada slystelėti banalumo link. Laimė, *Klajojančių siužetų baltų literatūrose* autoriui tokių nuslydimų pavyksta išvengti, nors kartais prie jų pavojingai artėjama – labiausiai tada, kai aktualizuojami, mano nuomone, abejotinos vertės tekstai (Zemgaliečių Birutės (p. 133), Jurgio Gliaudos (p. 147–150), Haraldo Eldgasto (p. 176), Vinco Stonio (p. 181) ir pan.).

Įdomiausia monografiją skaityti, kai mito, legendos ar literatūrinio tipo konfigūracijos joje analizuojamos: (1) kaip kompoziciniai kokio nors kūrinio *organizacijos* dėmenys, kūrinio struktūrą, kartais – ir žanrinį modelį, lemiantys veiksniai; (2) kaip koduojančios elgesio, gyvenimo programos, (a) kuriomis tiesiog sekama, (b) kurios kaip nors kūrybiškai (ar nekūrybiškai) transformuojamos, varijuojamos, (c) kurios yra papildomos įvairiomis aktualijomis ar universalijomis, (d) kurioms priešinamasi ir t. t.; (3) kaip tam tikri ideologizavimo, indoktrinacijos pavyzdžiai.

Labai gerai, kad trečiuoju atveju neapsiribojama vien tikta *sovietizmo* žyme paženklintomis versijomis, nes, pavyzdžiui, Prometėjas, Ikaras – labai parankios figūros politizuotai *sovietinei* interpretacijai, propagandinių literatūrinių jos klišių dauginimui (p. 60–61, 147), tačiau fiksuojami ir kitų ideologijų paliekami atspaudai, pavyzdžiui, religinės-katalikiškos ideologijos (Antano Maceinos pateikiama Prometėjo, jo maišto interpretacija; p. 49–51). Gaižiūno pasirinktieji

tipažai apskritai yra itin paslankūs, todėl parankūs ne tik ideologinių, propagandinių, bet ir bendrųjų, bendražmogiškųjų vienaplanių klišių produkavimui, jų įvairiam funkciniam taikymui, modeliavimui. Pavyzdžiui, tokių klišių, kaip šis 1972 metų Kosto Korsako į autobiografinį aforistinį apibendrinimą pretenduojantis ketureilis: „Prikaltas aš prie stalo / Kaip Prometėjas prie uolos. / Ne ugnį išskeliu iš plunksnos, / O it Sizifas dirbu be paliovos.“ Monografijos autorius panašių atvejų tiesiog „nepastebi“, nes tai jau būtų nebe literatūrologinės, bet antropologinės ar panašios platesnės analizės reikalaujantis darbas.

Savo specifika, analizės linkme monografijai *Klajojantys siužetai baltų literatūrose. Mitai. Legendos. Literatūriniai tipai* lietuvių literatūrologijoje artimiausiu veikalu (žinoma, be paties Gaižiūno jau ne sykį minėtos knygos *Baltų Faustas ir Europos literatūra*) laikyčiau Dalios Čiočytės monografiją *Biblija lietuvių literatūroje. Santykio variantai: Imitacija, transformacija, deformacija* (1999). Kodėl ją? Vėlgi dėl strateginių metodologinio lygmens sprendimų. Jeigu atkreiptume dėmesį į Čiočytės ir Gaižiūno monografijų paantraštes, išsyk pastebėtume, kad autorė kaip analizės platformą renkasi nacionalinės literatūros ir Biblijos santykį nužyminčius *būdus, modelius*. Ji demonstruoja labiau abstrahuojančias tyrimo intencijas, nors turėjo galimybę analizuojamąjį santykį skleisti per konkrečius planingai tematiškai („gaižiūniškai“) susistemintus Senojo ir Naujojo Testamentų ar *konkrečių* jų dalių, jose pasakojamų *konkrečių* mitų, legendų, istorijų ar juose išskylančių *konkrečių* veikėjų įvairiopus integracijos į lietuvių literatūrą atvejus.

Kitaip tariant, Čiočytė turėjo teorinę galimybę knygą struktūruoti taip, kaip savąją struktūruoja Gaižiūnas, o pastarasis – rinktis kolegės kelią: ne antikinių mitų, viduramžių legendų etc. santykių su nacionalinėmis baltų literatūromis modelius kiekvienąsyk „pajungti“ konkretiems atvejams, konkretiems kūriniams, bet išskirti konkrečių atvejų (kūrinių, rašytojų) blokus pagal santykio su mitais, legendomis etc. *būdą*. Abu keliai turi ir savų privalumų, ir trūkumų – viskas priklauso nuo to, kaip jie realizuojami. Drįsčiau teigti, jog Gaižiūno pasirinktoji metodologinė strategija diktuoja didesnę ištikimybę literatūros „medžiagiškumui“, kūrinio „faktūrai“ ir jo autonomiškumui – *Klajojančių siužetų baltų literatūrose* autorius ir šiuo požiūriu išlieka „literatūrologas praktikas“, neginčytina pirmine duotimi, svariausiu atskaitos tašku laikantis kūrinį.

Knygos pradžioje konstatavus, jog latvių literatūroje klajojantys siužetai ir amžinieji personažai „pasirodo žymiai anksčiau, jau XIX a.“ (p. 16), po to vi-soje knygoje demonstruojama, kad jų ten yra ir žymiai „tirščiau“, o bene „tirš-

čiausia“ Aspazijos (Elzos Rozenbergos-Pliekšanės, 1865–1943), Janio Rainio (1865–1929), Janio Poruko (1871–1911), Zentos Maurinios (1897–1978), Janio Akuraterio (1876–1937), Konstantino Raudivės (1909–1974), Vilio Plūduono (1874–1940), Margerio Zarinio (1910–1993) ir Maros Zalytės (g. 1952) kūrybiniame palikime. Iš lietuvių labiausiai pastebimi Henrikas Radauskas, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Kostas Ostrauskas, Eduardas Mieželaitis, Vytautas Mačernis, Antanas Maceina, Justinas Marcinkevičius, Ignas Šeinius, Vincas Mykolaitis-Putinas, Antanas Škėma, Vytautė Žilinskaitė. Beveik visų čia išvardytų išsamiausiai pristatomų ir analizuojamų autorių atranka didesnių abejonių nekelia, nors, kaip sakiau, dėl konkrečių kūrinių vertinimų bei interpretacijų būtų galima diskutuoti. Abejočiau dėl Raudivės ir Herbačiausko sureikšminimo monografijoje. Ypač dėl pastarojo, kuris dažniausiai, pavyzdžiui, pagrečiui aptariant jo ir Nykos-Niliūno Golemo variacijas (p. 201–202), atrodo labai sekus.

Dar vienas pastebėjimas prieš užbaigiant recenziją. Jeigu monografijoje kalbama ir apie „mitologinę filosofiją“ (Nietzsche, Maceina, Maurinia), ir apie Odisėją kaip apie išėjimo, egzilio situacijos reiškęją, mano manymu, turėjo būti bent minimaliai aktualizuojami ir daug „literatūriškesni“ negu Maceinos Arvydo Šliogerio veikalai, kuriuose jis daugybę kartų ir įvairiausiai pavidalais varijuoja Odisėjo mitą. *Niekį ir Esmą* pradedančiame „Autoriaus žodyje“ rašoma:

Odisėja vaiko [t. y. paties Šliogerio jo vaikystėje – VB] sielon įmetė nesibaigiančio klausimo sėklą, iš kurios išaugo viskas, ką jis bandė rašyti tapęs kalbos žmogumi [...]. Vaikui buvo keista ir nesuprantama, kodėl Odisėjas taip atkakliai trokšta sugrįžti į savo skurdžią salą, į Itakę, kur, tiesa, jo laukia Penelopė, sūnus ir šiokio tokio karaliaus diadema, bet juk visa tai taip menka, palyginti su Kalipsės pažadu ir amžinosios kelionės netikėtumais bei stebuklais. Kodėl iš visų pagundų Odisėją nugali Tėvynės pagunda? Kodėl tėvų žemė Odisėjui svarbesnė net už nemirtingumą? Kas jam Itakė? Kas jis Itakei?³

Antro *Niekio ir Esmo* tomo epigrafu pasirinktas paskutinysis Radausko „Sugrįžimo“ (iš *Eilėraščių, 1965–1970*) posmas: „Savo pažadą ištesėjęs, / Tu girdėsi: krenta lašai – / Ir stovėsi kaip Odisėjas, / Nežinodamas ar grįžai.“ Tiesa, ir pats

3 Arvydas Šliogeris, *Niekis ir Esmas*, t. 1: *Pakeliui į niekį*, Vilnius: Apostrofa, 2005, p. 8.

Radausko „Sugrįžimas“ – vienas konceptualiausių lietuvių odisejiškos problematikos kūrinį – Gaižiūno monografijos poskyryje „Odisejo mitas moderniosios literatūros keliuose“ kažkodėl apeinamas, nors Tomo Venclovos straipsnis, akcentuojantis šį kūrinį, cituojamas jau monografijos pradžioje (p. 20). Minimą monografijos poskyrį praplėtęs bei kiek praturtinęs būtų ir Venclovos eilėraščio „Šventoji“ aptarimas, ryškinant, pavyzdžiui, antikinių laikų ryšį tarp „Odisejos auksinės pakrantės“ ir „Nepasiekiamo vardo – Itaké“. Tačiau visa tai – tik detalės.

Apibendrinant visumą būtina pažymėti, kad retas tyrinėtojas pasižymi tokiu pastovumu, kryptingumu ir produktyvumu, koks būdingas Silvestrui Gaižiūnui. Keturios knygos (*Kultūros tradicijos baltų literatūrose*, 1989; *Baltų Faustas ir Europos literatūra*, 2002; *Skandinavų literatūros ir baltiškieji kontekstai*, 2009; *Klajojantys siužetai baltų literatūrose*, 2009), beveik du dešimtmečius trukęs vadovavimas Baltoskandijos akademijai – joje surengos įvairios baltistinės ir platesnės tarptautinės komparatyvistinės, interdisciplininės konferencijos, seminarai, užmegzti moksliniai ir kultūriniai kontaktai su Baltijos, Skandinavijos ir kitų valstybių mokslininkais, menininkais, kultūrininkais, sudarytos ir išleistos serijos „Baltoskandijos tiltai“ knygos (Kazio Pakšto, Juozo Ereto, Astridės ir Ivaro Ivaskų). Turbūt nesuklysiu sakydamas, kad monografija *Klajojantys siužetai baltų literatūrose* atspindi jos autoriaus, įvairių literatūrų ir kultūrų keleivio, kultūrinių tiltų tiesėjo, gyvenimišką programą, aprėpiančią ne tik lietuvių ir latvių literatūrinių ryšių žvalgymus, bet ir visapusę literatūrinę, kultūrinę baltistikos integraciją į ilgaamžę Vakarų pasaulio kultūros erdvę.